

Говорушко Т.А., д.е.н., доц.,

Національний університет харчових технологій

Буняк В.Л., к.е.н., доц.,

заступник голови правління ВАТ «Автоальянс XXI сторіччя»

Говорушко Т.А., д.е.н., доц.,

Национальный университет пищевых технологий

Буняк В.Л., к.е.н., доц.,

заместитель председателя правления ОАО «Автоальянс XXI столетия»

Govorushko t.a., d.e.n.,

National university of food technologies

Bunyak v.l., k.e.n.,

vice-chairman rule of VAT «Autoalliance of the XXI century»

Підприємницьке середовище та його вплив на розвиток малого підприємництва в Україні

Предпринимательская среда и ее влияние на развитие малого предпринимательства в Украине

An enterprise environment and its influence is on development of small enterprise in Ukraine

Анотація. Виявлено вплив підприємницького середовища на розвиток малого підприємництва в Україні. Концептуально обґрунтовано його недоліки і сформульовано пропозиції щодо їх усунення.

Аннотация. Обнаружено влияние предпринимательской среды на развитие малого предпринимательства в Украине. Концептуально обоснованно его недостатки и сформулированы предложения относительно их устранения.

Annotation. Found out influence of enterprise environment on development of small enterprise in Ukraine. Conceptually grounded his failings and suggestions are formulated in relation to their removal.

Ключові слова: підприємницьке середовище, мале підприємництво, мале підприємство.

Ключевые слова: предпринимательская среда, малое предпринимательство, малое предприятие.

Keywords: enterprise environment, small enterprise, small business.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському суспільстві ринкові перетворення утвердили помилкову думку про те, що запровадження механізму ринкового господарювання та проведення приватизації державних підприємств буде достатньою умовою для формування прошарку середнього класу – підприємців. Помилковість зазначених уявлень обумовлюється тим, що формування цього прошарку населення в Україні відбувається в досить специфічних умовах взаємодії багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників. Іншими словами, будучи відкритою системою, функціонування підприємництва значною мірою обумовлюється впливом на нього підприємницького середовища.

Проблематика впливу підприємницького середовища на розвиток малого підприємства представлена в наукових працях Т.П. Ткаченко [5], А.І. Бутенка [1], І.М. Комарницького [3]. Автори приділяють велику увагу теоретичним і практичним аспектам умов реалізації приватної підприємницької ініціативи. Однак не повністю розкрита сутність поняття “підприємницьке середовище”, не ідентифіковані через класифікацію чинники середовища. З огляду на складність нинішніх політичних і економічних умов в Україні автори вважають, що пропонується до розгляду проблема є своєчасною і актуальною.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення категорії «підприємницьке середовище» і виявлення факторів, що впливають на розвиток малого підприємства в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити існуючі теоретичні погляди щодо сутності підприємницького середовища, уточнити їх, виявити сучасні умови реалізації приватної підприємницької ініціативи та їх вплив на стан малого підприємства в

Україні. В процесі роботи використовувались діалектичний та абстрактно – логічний методи наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. В літературі підприємницьке середовище, як правило, характеризують через його основні складові елементи, параметри, систему зовнішніх і внутрішніх факторів.

На думку Т.П. Ткаченка підприємницьке середовище – це соціально-економічні умови і чинники навколишнього середовища, які впливають на функціонування підприємства і вимагають відповідного реагування на нього[5, с. 129]

У роботі [1, с. 46] під підприємницьким середовищем також розуміється комплекс умов і чинників зовнішнього порядку, які впливають на можливості і кінцеві результати діяльності суб'єктів ринкових відносин, а також дозволяють підприємцеві реалізовувати свої цілі і функції.

Дещо інше визначення поняття представлене у науковому дослідженні: „підприємницьке середовище – суспільно-економічна ситуація, що включає ступінь економічної свободи, наявність (або можливість появи) підприємницького корпусу, домінування ринкового типу економічних зв'язків, можливість формування підприємницького капіталу й використання необхідних ресурсів” [4, с. 24 – 25].

Таким чином, в узагальненому вигляді підприємницьке середовище можна охарактеризувати як комплекс умов, що впливають на можливості формування й реалізації підприємницької діяльності, а до його ключових елементів відносять економічну свободу, особисту зацікавленість, ринковий простір, умови постачання ресурсів, енергії, кадрів, споживачів, науково-технічний розвиток, політичне і правове середовище, демографічну ситуацію, роль держави.

Найбільш вразливим до впливів підприємницького середовища є мале підприємництво, характерною ознакою малого якого можна вважати системну відкритість. У межах даної статті мале підприємництво розглядається як сектор економіки, що утворений сукупністю малих підприємств.

Комарницький І.М. під зовнішнім середовищем розумів об'єктивні фактори, що оточують організацію в суспільстві (державі, світі) і до яких вона пристосувалась. На думку І.М. Комарницького зовнішнє середовище впливає на діяльність суб'єктів господарювання через політико-правове, соціально-культурне, технологічне, економічне, екологічне, міжнародне середовище [3].

Окремі автори [2] ще в 1996 році характеризували зовнішні фактори як „компоненти середовища, в якому функціонує приватне підприємство, зокрема малий бізнес” і поділяли їх на базові та доповнюючі. Уже усталеною є думка, що основним базовим фактором є наявність законів, якими держава регулює діяльність малих форм підприємництва.

До інших базових факторів можна віднести наявність та доступність основних компонентів для організації підприємницької діяльності (кошти, приміщення, обладнання, сировина, матеріали тощо), співвідношення фіскальної та економічної функції податків, яке б давало змогу здійснювати розширене відтворення виробничого процесу, загальна економічна стабільність у державі тощо.

Доповнюючими факторами є наявність державної підтримки малого бізнесу; інфраструктура, яка сприяє розвитку малих підприємств, процедура реєстрації підприємницьких структур тощо.

Таким чином, зовнішні фактори можна об'єднати в законодавчі, адміністративні та ті, що визначають ринкові умови функціонування малих підприємницьких структур.

Зупинимось на формуванні нормативно-правової бази як основного базового фактора, що впливає на розвиток малого підприємництва. Її було започатковано прийняттям у 1991 році законів України „Про підприємництво”, „Про власність”, „Про підприємства в Україні”, в яких уперше визначено статус малих підприємств та підприємців, законодавчо закріплені гарантії ринкових умов для їх функціонування в економічній системі, усунуті обмеження на здійснення підприємницької діяльності.

З прийняттям у 1996 р. Конституції України право на підприємницьку діяльність та гарантії його реалізації були закріплені в статті 42 Основного Закону держави.

Третього квітня 1996 року Постановою Кабінету Міністрів України № 404 було затверджено Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва. В січні 1997 року Постановою Кабінету Міністрів України №86 від 26.01.97 р. затверджується Програма розвитку малого підприємництва в Україні на 1997-1998 рр.

У 1998 році нормативно-правове забезпечення підприємницької діяльності було розширене Указами Президента „Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності”, „Про державну підтримку малого підприємництва”, „Про спрощену систему оподаткування обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” та „Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності”

У січні 1999 року Кабінет Міністрів України приймає постанову № 122 від 29.01.1999 р. „Про порядок координації проведення планових виїзних перевірок фінансово-господарської діяльності суб’єктів підприємницької діяльності контролюючими органами”.

У 1999-2001 роках прийнято ще майже 20 указів Президента України з питань розвитку підприємництва. Найважливішими серед яких були „Про запровадження дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності” від 20.07.1999 р. № 539/99, „Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва” від 22.01.2000 р. №89/2000, „Про заходи забезпечення підтримки та подальшого розвитку підприємницької діяльності” від 15.07.2000 р. № 906, а також нова редакція Указу „Про спрощену систему оподаткування обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” від 28.06.1999 р. № 746/99. У 2000 році Верховною Радою України прийнято Закони „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 1.06.2000 р. № 1775 –III, „Про державну підтримку малого підприємництва від 19.10.2000 р. № 2063- III, „Про Національну програму сприяння розвитку малого

підприємництва в Україні” від 21.12.2000 р. № 2157- III. Подальша законотворча діяльність була пов’язана з прийняттям Законів „Про кредитні спілки” №2908- III від 20.12.2001 р., „Про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб – підприємців „ №775-IV від 15.05.2003 р., „Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” № 1160 - IV від 11.09.2003 р.

Про те дослідження свідчать, що реалізовані державою заходи по упорядкуванню і удосконаленню нормативно-правової бази вплинули лише на кількісну динаміку малого підприємництва. Якісний стан розвитку цього сектора економіки дуже далекий від оптимального, включаючи структуру малого підприємництва (табл. 1) та його регіональний розвиток.

Таблиця 1

Кількість та структура малих підприємств за основними видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2006 рік	2007 рік	У % до підсумку				
						2002 рік	2003 рік	2004 рік	2006 рік	2007 рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Всього по Україні	253791	272741	293398	307398	324000	100	100	100	100	100
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	11649	13439	14653	15146	15600	4,6	4,9	5,0	4,9	4,8
Промисловість	40795	43303	44118	44835	44600	16,1	15,9	15,0	14,6	13,8
Будівництво	21576	23890	26360	28721	35900	8,5	8,8	9,0	9,3	11,1
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	102067	104070	102015	101379	103600	40,2	38,2	34,8	33,0	32,0
Готелі та ресторани	8711	9286	9604	9734	10300	3,4	3,4	3,3	3,2	3,2
Транспорт і зв'язок	11423	12770	13584	14296	16400	4,5	4,7	4,6	4,7	5,1
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	39667	46948	52766	59422	75500	15,6	17,2	18,0	19,3	23,3
Освіта	2132	2305	2390	2516	2100	0,8	0,8	0,8	0,8	0,6
Охорона здоров'я та соціальна допомога	2793	3087	3513	3812	4300	1,1	1,1	1,2	1,2	1,4
Колективні, громадські та особисті послуги	9547	9926	10273	10568	10300	3,8	3,6	3,5	3,4	3,2

Розраховано автором за даними джерела [106]

Кількісні показники табл. 1 свідчать, що в промисловості спостерігається позитивне щорічне збільшення кількості малих підприємств, але при незмінності показників структури. Частка малих промислових підприємств у досліджуваному періоді поступово зменшувалась.

Очевидно, що нагромаджений приватний або пайовий капітал, який обертається в цьому секторі економіки, спрямовується переважно не у виробничу, а у торговельно-посередницьку сферу де швидше та легше можна отримати прибуток у розмірах, що не відповідають реальним витратам

Слід наголосити, що Україна на сучасному етапі економічних процесів, у першу чергу потребує розвитку виробничо-орієнтованих суб'єктів малого підприємництва та суттєвого збільшення частки малого підприємництва з високою доданою вартістю.

З розширенням сфери підприємництва виникла проблема подолання надмірного втручання державних органів у діяльність підприємців. Разом з тим існує об'єктивна потреба у міжвідомчій та міжрегіональній координації, концентрації зусиль органів державної влади. Цими обставинами було зумовлено рішення про утворення у липні 1997 року Державного комітету України з питань розвитку підприємництва із статусом центрального органу виконавчої влади. В подальшому його було перейменовано на Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва. Повноваження Комітету було визначено Указом Президента України „Питання Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва” від 25.05.2000 р. №721/2000. Зокрема, основними завданнями комітету стали здійснення державної регуляторної політики, сприяння розвитку підприємництва, забезпечення ефективного використання його можливостей в умовах реформування економіки України та інші. В 2003 році Верховна Рада прийняла Закон „Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” № 1160 - IV від 11.09.2003 р..

Позитивно можна оцінити скорочення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, та впорядкування відносин у цій сфері завдяки

Закону „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 1.06.2000 р. №1775–III. Але проблемним питанням, невирішеність якого позначається на розвитку підприємництва, є велика кількість інших дозволів і погоджень, необхідних для започаткування бізнесу, та невпорядкованість процедури їх отримання. За оцінками підприємців, для здійснення господарської діяльності на сьогодні потрібно 2 ліцензії та 7 інших дозволів і погоджень. Стримуючими чинниками підприємці вважають також відсутність уніфікованого підходу до ліцензування та велику кількість ліцензій, які необхідно отримувати в органах центральної влади [4, с. 52].

Суттєвим залишається рівень втручання у господарську діяльність суб'єктів підприємництва державних контролюючих органів. Значною є частка підприємців, які змушені нести різноманітні витрати (збитки від простоїв тощо, „неофіційних платежів”), пов'язані з перевірками.

Таким чином, можна стверджувати, що більшість регуляторних проблем виникають на місцевому рівні. Так, процедура отримання окремих дозволів і погоджень визначається не законами та постановами уряду, а підзаконними актами окремих центральних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування. Тому, на наше глибоке переконання, на сучасному етапі регуляторної реформи центр ваги має бути перенесено на місцевий рівень, оскільки тут накопичуються найгостріші проблеми. Значну роль у розвитку підприємництва в Україні відіграють самоврядні організації малого підприємництва. На сьогодні в країні зареєстровано близько 1200 різних місцевих, регіональних та всеукраїнських громадських об'єднань підприємців, діяльність яких теоретично спрямована на захист інтересів підприємництва на всіх рівнях. В той же час на практиці вплив цих організацій залишається незначним, бо створені вони переважно для реалізації політичних амбіцій лідерів. На нашу думку, в рамках запровадження єдиної регуляторної політики існує потреба опрацювання основних засад, механізмів та форм передачі громадським організаціям підприємців функцій державного регулювання в окремих сферах підприємницької діяльності.

Щодо запровадження регіональної політики, спрямованої на розвиток малого підприємництва, то слід відзначити, що малий бізнес через свою специфіку має яскраво виражену регіональну орієнтацію, Діяльність суб'єктів підприємництва значною мірою визначається потребами і можливостями місцевого ринку, обсягами та структурою локального попиту. В умовах розвитку господарської самостійності регіонів мале підприємництво може розглядатись як важливий чинник оптимізації структури регіональної економіки. У зв'язку з цим державна політика на регіональному рівні полягає у спрямуванні дій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва як основного чинника структури регіональної економіки.

Не менш важливе значення у розвитку підприємництва має відповідна ринкова інфраструктура, що орієнтована саме на сферу малого бізнесу. Це, передусім, система спеціалізованих інститутів, що допомагають розробленню та реалізації державної політики у сфері малого підприємництва, які створюються і діють за державної участі або за ініціативою самих підприємців, їх об'єднань.

Метою формування інфраструктури підтримки малого підприємництва є створення сприятливих умов для його розвитку шляхом забезпечення комплексної, адресної підтримки малих підприємств у різних напрямках: інформаційному, консультаційному, навчальному, прогнозно-аналітичному, науково-технічному, технологічному, фінансовому, майновому, а також у наданні підприємцям широкого спектра ділових послуг. Через інфраструктурну мережу відбувається також налагодження ділових контактів, кооперація підприємців, що сприяє самоорганізації малого бізнесу.

Для забезпечення ефективного розвитку малого підприємництва необхідно активізувати зусилля, спрямовані на реалізацію потенціалу працюючих інститутів, елементів інфраструктури, прискорення їх переходу до якісно нового стану, що відповідає вимогам ринкової економіки.

При здійсненні кредитно-фінансової політики необхідно орієнтуватись на створення мережі фінансово-кредитних установ, інвестиційних та інноваційних фондів, страхових організацій, на розвиток товариств взаємного кредитування та страхування, на забезпечення умов для розвитку перспективних форм фінансування малого підприємництва (лізинг, факторинг).

Формування інвестиційних ресурсів поряд із традиційними джерелами інвестування (власні кошти, цільові кредити тощо) повинно передбачити активне використання інвестиційного потенціалу комерційних банків, іноземних кредитних ліній.

Доречно тут згадати, що у країнах із розвинутою ринковою економікою наявні дві системи банківської орієнтації: система довіри (США, Великобританія) і система контролю (Німеччина).

Першу систему характеризує, насамперед, невтручання банків у стратегічні рішення підприємства, оскільки позики гарантовані заставою чи цінними паперами. В Україні подібність функціонування подібної системи є сумнівною через відсутність відповідної правової бази, яка б регламентувала контрактні відносини в країні. Ще одним гальмівним фактором є можливе небажання окремих підприємств надавати інформацію про ризики або повернути кредит.

Друга система, яка змушує підприємства кооперуватися з банками, оскільки у них немає альтернативного джерела фінансування, необхідного для підвищення дохідності, є, на нашу думку, привабливішою. Доки підприємство фінансово спроможне, для внутрішнього контролю не буде жодних перешкод.

В забезпеченні малих підприємств власними коштами велику роль відіграє існуюча система оподаткування. Дослідження показали, що результати застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого бізнесу є неоднозначними. На тлі позитивних зрушень спостерігається перманентне падіння темпів приросту кількості малих підприємств та випереджаюче кількісне зростання фізичних осіб-підприємців, подрібнення малих підприємств. Суттєві диспропорції у розмірі єдиного податку і обсягах товарно-грошового обігу в окремих суб'єктів малого підприємництва

пов'язуються насамперед із впровадженням спрощеної системи. В той же час складною залишається загальна система оподаткування. За оцінками Міжнародної фінансової корпорації це є основною перешкодою у розвитку малого підприємництва в Україні.

Суперечливою залишається ресурсна підтримка малих підприємств, що не завжди спрямовується за призначенням. Мають місце непоодинокі випадки одержання окремими суб'єктами підприємницької діяльності переваг у вигляді необґрунтованих пільг, преференцій у виконанні виробничих замовлень чи послаблень у дотриманні нормативно-правових вимог. Все це негативно впливає на розвиток малого підприємництва в Україні [4].

Неоднозначність правової бази підприємницької діяльності, нестабільність та неоднозначність багатьох нормативних та інструктивних документів щодо приватного підприємництва, зумовлюють необхідність створення розвинутої мережі організацій, які б займалися інформаційним та науково-методичним забезпеченням, надавали консультативну допомогу малим підприємствам. Робота в цьому напрямку потребує активізації. В умовах інформаційного вакууму підприємства змушені витратити значні кошти на формування штатів, які б виконували функції, властиві певним інфраструктурним одиницям, або зазнавати збитки, пов'язані з штрафами за невиконання договірних зобов'язань, несвоєчасними розрахунками з бюджетом, виконанням операцій, заборонених чинним законодавством тощо.

Висновки. Всі вище розглянуті умови підприємницького середовища, узагальнимо наступним чином.

В політичній сфері зберігається нестабільність та слабка непередбачуваність ситуації навіть на найближчу перспективу.

В законодавчій сфері зберігається низький рівень законодавчих актів, що приймаються, їх неузгодженість між собою. При розробці та прийнятті законодавчих актів ураховуються в першу чергу інтереси держави, окремих груп, а потім підприємців.

В економічній сфері існують диспропорції у розвитку ринкової інфраструктури, високий рівень податкового навантаження, складність організаційних процедур, недосконалість регуляторної політики.

В соціальній та морально-психологічній сферах зберігається високий рівень злочинності, закорумпованості органів державної влади, відсутність гарантій особистої безпеки, частими є випадки елементарної непорядності зі сторони ділових партнерів. Існує також невисокий рівень ділової культури. Тому важливо зосередитися на тих факторах, які є найбільш значущими у ситуації, що вивчається.

Література

1. Економіка і планування бізнесу: Наукове видання / Наукові керівники: д.е.н. проф. В.Р. Кучеренко, д.е.н. проф. А.І. Бутенко – Одеса. – 2004. – 458 с.
2. Загородній А. Фактори , що визначають розвиток малого бізнесу в Україні / А. Загородній, Л. Громяк // Економіка України. – 1996. – № 5. – С. 65–67.
3. Комарницький І.М. Організаційно-економічні аспекти розвитку підприємництва. – 2000. – 226 с.
4. Розвиток підприємництва в Україні / Ю. Лупенко, В. Білецька, В. Мельник, С. Демченко, О. Канцуров; Кер. авт. кол. д.е.н., проф., акад. УААН П.І Гайдуцький. – К.: Нора-друк, 2003. – 248 с.
5. Ткаченко Т.П. Особливості формування підприємницького середовища в Україні у пострадянський період // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9 (63). – С. 128–135.

